

ANFÖRANDE

DATUM: 2008-05-28
TALARE: Vice riksbankschef Lars Nyberg
PLATS: Finansförbundets kongress i Bålsta

SVERIGES RIKSBANK
SE-103 37 Stockholm
(Brunkebergstorg 11)

Tel +46 8 787 00 00
Fax +46 8 21 05 31
registratorn@riksbank.se
www.riksbank.se

■ Det är dyrt att betala - använder vi för mycket kontanter?

Vem betalar?

När vi betalar för varor vi köpt i livsmedelsbutiken eller för hamburgaren vi äter till lunch funderar vi sällan över vad själva betalningen kostar. Det gäller vare sig vi plockar fram ett kort eller betalar kontant. Och varför skulle vi bry oss om vad det kostar att betala? Det är ju ingen kostnad som vi någonsin ser.

Men det är klart det kostar att betala. Det går ju åt resurser i samhället.

Varför kostar kontanter? Jo, bankomater kostar att ladda. Och sedlar och mynt fraktas runt i landet av transportfirmor som naturligtvis vill ha ersättning för detta. Dessutom har kostnaderna för personalens säkerhet snabbt ökat under senare år.

Kortbetalningar kostar också. De fordrar terminaler hos handlare och andra som tar emot betalningarna. Och kortbetalningar kräver komplicerade datasystem, som måste underhållas och utvecklas. Kreditkort innehåller dessutom just krediter, och krediter är aldrig gratis. Om en butiksinnehavare betalar en avgift till kreditkortsföretaget på 3 procent, vilket inte är ovanligt, innebär det en effektiv årsränta på i runda tal 20 procent, givet en kredittid på 30 dagar.

Det är skönt, kan man tycka, att det inte är vi konsumenter som betalar allt detta. Men vem är det då som drabbas? För någon måste ju i slutändan stå för kostnaderna.

Det är lätt att vid en första tanke tro att det är handeln och bankerna som välviligt betalar för betalningarna. Men så enkelt är det inte. Handlarna måste få sina kostnader täckta, annars kan de inte bedriva sin verksamhet. Och detsamma gäller bankerna. Därför dyker kostnaderna för alla betalningar så småningom upp som påslag på de varor och tjänster som vi köper. Mjölken och grönsakerna kanske blir lite dyrare i butiken och inlåningsräntan lite lägre i banken än vad som annars skulle ha varit fallet.

Det är alltså vi konsumenter och bankkunder som i slutändan betalar kostnaderna för alla betalningar. Men vi ser dem inte. Därför förleds vi att tro att de inte finns – eller att någon annan betalar.

■ Borde inte de verkliga kostnaderna synas?

Är detta en vettig ordning? Normalt tycker vi det är bra om vi kan se vad olika varor och tjänster kostar. Priset gör att vi kan avgöra hur mycket vi ska köpa. När det gäller olika sätt att betala får vi alltså inga sådana prissignaler. De verkliga priserna är dolda.

Och då blir det naturligtvis intressant att fråga: Om vi visste vad det egentligen kostade, skulle vi då ändra vårt sätt att betala? Skulle vi till exempel betala mindre med kontanter och mer med kort, eller tvärtom? Vi kanske väljer att betala på sätt som kräver onödigt mycket resurser? Det innebär i så fall högre kostnader än nödvändigt och därmed också högre påslag på priserna i handeln eller mindre förmånlig ränta i banken.

På Riksbanken har vi ägnat mycket tid åt att analysera vad olika betalningsformer kostar och hur vi som konsumenter påverkar effektiviteten i det svenska betalningssystemet när vi väljer betalningssätt.

Idag tänkte jag berätta om några intressanta resultat från denna forskning. För det första, vilka samhällsliga kostnader ger kontant- respektive kortbetalningar upphov till? För det andra, vad är enligt våra skattningar det bästa valet mellan kort- och kontantbetalningar ur samhällets perspektiv? För det tredje, hur väljer allmänheten mellan kontanter och kort i praktiken?

Ett resultat av vår analys är att vi som konsumenter nog använder mer kontanter och mindre kortbetalningar än vi skulle göra om vi faktiskt visste vad hanteringen kostade – och fick betala för den.

Varför använder vi mer kontanter i Sverige än i övriga Norden?

Kortbetalningar har vuxit kraftigt i Sverige ända sedan mitten av 1990-talet. Men för sju år sedan verkade svenskarna ändå använda kortbetalningar mindre än andra nordbor. I början av millenniet var antalet kortbetalningar per capita bara hälften så stor i Sverige som i de övriga nordiska länderna. Spegelbilden av detta var att svenskarna använde mer kontanter.

Under de senaste åren har kortanvändningen accelererat. I fråga om såväl antalet terminaler som kort per capita, ligger de nordiska länderna idag mycket nära varandra. Skillnaderna i kortanvändningen mellan Sverige och de övriga nordiska länderna – framförallt gentemot Danmark och Finland - krympte snabbt efter 2001. Trots detta använder vi fortfarande kontanter i större utsträckning i Sverige än i övriga Norden. Om man nu misstänker att kontanter kan vara en relativt dyr betalningstjänst, kan den mer utbredda kontantanvändningen i Sverige i förhållande till övriga Norden innebära att det svenska betalningssystemet, i det avseendet, är mindre effektivt.

Men varför använder vi mer kontanter i Sverige? Något fullständigt svar på den frågan har vi inte. Av erfarenheter från både Sverige och Norge vet vi emellertid att efterfrågan på betalningstjänster är priskänslig.¹ I Norge ökade de elektroniska

---

¹ Se Humphrey, D., Kim, M., Vale, B., (2001) "Realizing the gains from electronic payments: Costs, pricing and payment choice", *Journal of Money, Credit & Banking* 33 (2), 216 -234 samt Nyberg, L., Guibourg, G., (2003) "Card payments in Sweden", *Economic Review* 2003, vol.2, Sveriges Riksbank, 29-39

■ betalningarna, bland annat kortbetalningar, mycket snabbt efter att bankerna ändrade sin prissättning mot avgifter som mer baserade sig på de verkliga kostnaderna. De började till exempel ta ut en mindre avgift för uttag i bankomater.² Kan det möjligen vara vår prissättning av kort- respektive kontantbetalningar – det pris som konsumenterna ser - som ligger bakom det faktum att vi använder mer kontanter?

När det gäller kort- och kontantbetalningar, visar det sig att bankerna tar avgifter nästan uteslutande från handeln.³ Svenska konsumenter betalar vanligtvis inga avgifter till bankerna för kontantuttagen och betalar endast en årlig avgift för kortinnehavet. Handeln betalar avgifter till banker för kontanter och för kortbetalningstjänster men prissätter inte dessa tjänster explicit mot sina egna kunder. De kostnader som handeln har i samband med betalningar förs istället vidare till konsumenterna genom allmänna pålägg på priserna på varor. På så sätt lämnar inte handeln heller några signaler till konsumenterna om kostnaderna för det ena eller det andra sättet att betala.

När är kontantbetalningar kostnadseffektiva?

Men är kontantbetalningar dyrare att producera än kortbetalningar? Vår studie visar att så ofta är fallet.⁴ Under år 2002 var de samhällsekonomiska kostnaderna för att hantera kontanter 6,6 miljarder kronor eller 0,3 procent av BNP.⁵ Det inkluderar en uppskattad kostnad för den tid allmänheten lägger på att hämta kontanter och hantera dem. Nästan hälften av de samhällsekonomiska kostnaderna uppstod inom bankerna och Svensk Kassaservice. En ungefär lika stor andel uppstod i handeln, hos transportföretagen och hos allmänheten tillsammans, med kostnaderna ganska jämnt fördelade mellan grupperna. Riksbankens och kontantdepåernas andelar av de totala samhällsekonomiska kostnaderna var däremot måttliga. Samma studie skattade antalet betalningar med kontanter under ett år till 1,4 miljarder. Alltså kostade varje kontantbetalning samhället i genomsnitt 4,6 kronor år 2002.

De samhällsekonomiska kostnaderna för kortbetalningar 2002 skattades till 1,9 miljarder kronor, vilket motsvarade knappt 0,1 procent av BNP. Det gjordes 589 miljoner kortbetalningar det året.⁶ Alltså kostade varje kortbetalning samhället i genomsnitt 3,0 kronor. En genomsnittlig kortbetalning är således cirka 35 procent billigare än en kontantbetalning. Omkring 2,3 miljarder transaktioner genomfördes med kort eller kontanter 2002. Av dessa skattade vi att över 70 procent betalades med kontanter. Det förefaller således finnas uppenbara kostnadsbesparingar att göra genom minskad kontantanvändning.

Vid första anblicken verkar det som om kortbetalningar - som är 35 procent billigare att producera för samhället – borde ersätta kontanter fullt ut. Men det är inte riktigt så enkelt.

---

² Enligt information från Norges Bank var det en kombination av ändrad prissättning och sammanslagningar av olika kortsystem som bidrog till den snabba tillväxten.

³ Guibourg, G. och Segendorf, B., (2007), "A note on the price and cost structure of retail payment services in the Swedish banking sector 2002". *Journal of Banking & Finance* 31, 2817-2827

⁴ Bergman, M., Guibourg, G., Segendorf, B., (2007), "The Costs of Paying – Private and Social Costs of Cash and Card Payments". Sveriges Riksbank Working Paper Series No. 212

⁵ Studien utnyttjar svensk kostnadsdata från 2002.

⁶ Den svenska finansmarknaden (2007), Riksbanken

■ Det finns stora skillnader i hur kort och kontanter produceras. Kortbetalningar kräver en omfattande infrastruktur av terminaler, datorer och kommunikationslinjer och stora fasta kostnader. Men kostnaden för en kortbetalning är alltid densamma oavsett om man betalar ett inköp för 50 eller 50 000 kronor.

För betalningar med kontanter är de rörliga kostnaderna betydande. De kräver en hel del fysisk hantering som transport, räkning, förvaring av sedlar med mera. Ju större transaktionsbelopp desto dyrare blir själva kontantbetalningen eftersom den tagit en större del av denna hantering i anspråk. För betalningar på låga belopp är därför kostnaden för kontanter lägre än för kortbetalningar. Det betyder att från samhällets perspektiv kan kontanter vara att föredra för små betalningar.

För att få grepp om vad storleken på en transaktion kunde betyda skattade vi samhällets kostnader för en kontant- respektive en kortbetalning som funktioner av transaktionsbeloppet. På så sätt kunde vi också beräkna när det lönar sig att betala med kontanter. Resultatet visar att det – åtminstone 2002 – var mest kostnadseffektivt att betala med kontanter för inköp till ett värde av knappt 70 kronor eller mindre⁷. Över det beloppet var kortbetalningar alltid att föredra.

Och hur väljer konsumenterna?

Nästa fråga är hur kort och kontanter faktiskt används. Hur väljer den svenska konsumenten? För att ta reda på detta beställde Riksbanken en enkätundersökning av bland annat konsumentens val mellan kort och kontanter.⁸ Vid sidan av själva valet av betalningsmedel tillfrågades individerna om storleken på det senaste inköpet.

Med data från denna enkätundersökning kunde vi skatta den faktiska brytpunkten i valet mellan kort och kontanter. Den definierades som det belopp vid vilket sannolikheten var lika stor att konsumenten skulle välja att betala med kort som med kontanter. Det visade sig att en "medelkonsument" väljer att betala med kort först när beloppet överstiger 123 kronor.⁹ Varken kön eller region verkar spela någon större roll i valet. Men konsumentens utbildningsnivå och framförallt hans eller hennes ålder, har däremot en stor effekt på resultatet. En 60-åring väljer kort framför kontanter först vid inköp på 179 kronor i genomsnitt, medan en 20-åring väljer att betala med kort redan vid 60 kronor. Unga människors val ligger alltså ganska nära ett ur samhällets synvinkel kostnadseffektivt val.

Studien bygger på data från 2002. Men det finns ingenting som tyder på att konsumenternas sätt att betala radikalt förändrats sedan dess även om korten fortsatt att växa i betydelse. Kontantanvändningen är fortfarande hög i Sverige. Sannolikt har dessutom kostnaderna för kontanthantering stigit mer än kostnaderna för korthantering, räknat per transaktion. Kostnaderna för att öka säkerheten vid transporter och i bankomater har varit betydande. Mycket talar för att gapet i samhällsekonomiska kostnader mellan kort och kontanter har blivit ännu större och att brytpunkten därför ligger vid ett mindre belopp än 70 kronor. I så fall skulle samhället tjäna ännu mer på en minskad kontantanvändning.

⁷ Bergman, M., Guibourg, G. och Segendorf, B., (2007), "The Costs of Paying – Private and Social Costs of Cash and Card Payments". Sveriges Riksbank Working Paper Series No. 212

⁸ Synovate Temo, 2006. "Undersökning om sedlar, mynt och kontant- och kortanvändning", december 2006

⁹ Medelkonsumenten definierades som en 41 årig man med gymnasial utbildning med en årsinkomst på 350 – 400 tusen kronor och som lever i ett två personers hushåll.

■ Låt kostnaderna synas

En viktig grundinsikt är att kostnaderna för olika typer av betalningar finns även om de inte syns. De drabbar konsumenterna genom att varor och tjänster blir dyrare. Om de väljer mindre effektiva betalningsinstrument i stor utsträckning, blir pålägget på priserna större. Det finns alltså anledning att välja sätt att betala som sparar resurser i samhället. Precis som i andra sammanhang gynnas konsumenterna mest om vi får korrekt information om priset på de tjänster vi köper.

Riksbankens studier av den svenska kort- och kontantmarknaden indikerar att vi använder kontanter för mycket och kort för lite ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Å andra sidan visar sig resultaten bero på ålder, på så sätt att unga människors val ligger ganska nära det val de skulle göra om kostnaderna var kända och inte dolda. Kanske kommer betalningsmönstret att bli mer samhällsekonomiskt effektivt med kommande generationer?

Jag tror att insikten att betalningar kostar pengar har ökat hos oss alla. Diskussionen om värdetransportörerna har fäst uppmärksamhet både på kostnaderna för kontanthantering och på de stigande riskerna för mänskliga tragedier. Det bästa sättet att minska hanteringen av kontanter – och det sätt som förefaller rimligt mot bakgrund av Riksbankens studie – är att öppet prissätta betalningar.

Hur ska då detta gå till? Till att börja med skulle bankerna kunna ta ut en avgift för uttag i bankomater. Erfarenheter från andra länder visar att även en mindre avgift kan få betydande effekter på konsumenternas val mellan kortbetalningar och kontanter. Sedan skulle bankerna kunna utnyttja intäkterna från bankomaterna till att minska de avgifter för korthantering som de tar ut av detaljhandeln.¹⁰ På sikt skulle detta komma oss konsumenter tillgodo i form av lägre priser på varor och tjänster. Kanske kunde handeln också diskutera att ta ut en avgift av oss som envisas med att använda de mest kostsamma kreditkortet – de där det dolda priset för betalningen är högst.

Avgifter i bankomaterna har varit en het politisk fråga i Sverige. Ska vi behöva betala för att få ut våra egna pengar från våra egna konton? Men är det inte dags att avdramatisera frågan om bankomatavgifter? Det kostar pengar att hantera kontanter. Och är det inte bättre att vi ser kostnaderna än att vi betalar ett dolt pris på något annat sätt i banken eller i livsmedelsbutiken?

---

¹⁰ Enligt en tidigare studie av Riskbanken var den förlust som en genomsnittlig storbank gjorde 2002 i samband med kontanthantering ungefär lika stor som den vinst som den gjorde på kortmarknaden. Uppenbarligen förekommer det korssubventioner mellan kort- och kontantmarknaderna. Se Guibourg och Se-gendorf (2007)